

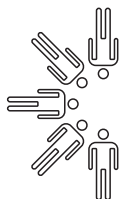
Creanga de aur

Un studiu despre magie și
religie

**Sir James George
Frazer**

Introducere și note de
ROBERT FRASER

Traducere din limba engleză de
Cristina Jinga

MISTERELE
INCONȘTIENȚULUI
COLECTIV

TREI

Editori

Silviu Dragomir
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu

Redactare

Florin-Răzvan Mihai

Imagine copertă: The Golden Bough, JMW Turner

Design copertă: Andrei Gamarț

Director producție

Cristian Claudiu Coban

DTP

Mihaela Gavriloiu

Corectură

Cristina Teodorescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FRAZER, JAMES GEORGE

Creanga de aur : un studiu despre magie și religie / Sir James George Frazer ; cu introd. și
note de Robert Fraser ; trad. din lb. engleză de Cristina Jinga. - București : Editura Trei, 2024

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-40-2273-8

I. Frazer, Robert (pref. ; note)

II. Jinga, Cristina (trad.)

2

Titlul original: The Golden Bough

Autor: Sir James George Frazer

Copyright © Editura Trei, 2024
pentru prezenta ediție

O.P. 16, ghișeul 1, C.P. 490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0732 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN 978-606-40-2273-8

Cuprins

Introducere (Robert Frazer).....	7
Note asupra textului.....	41
Tabel cronologic. Sir James George Frazer (1854-1941)	45
CREANGA DE AUR	49
Cartea I: Regele pădurii	51
1. Regele pădurii	53
2. Regii-preoți.....	66
3. Magie și religie	69
4. Zeii-oameni	101
5. Regi ai elementelor naturii	116
6. Venerarea arborilor	120
7. Căsătoria sacră.....	134
8. Regii Romei	149
9. Succesiunea la tron.....	156
10. Povara regalității.....	167
11. Pericolele sufletului.....	185
12. Tabuuri	197
Cartea a II-a: Uciderea zeului	243
1. Zeii muritori	245
2. Uciderea regelui divin.....	249
3. Regi temporari	272
4. Sacrificarea fiului regelui.....	278
5. Uciderea spiritului arborelui.....	289
6. Adonis	312
7. Prostituația sacră.....	330
8. Cultul lui Adonis.....	341
9. Attis	355
10. Zeul spânzurat	361
11. Osiris	372
12. Sărbătoarea tuturor sufletelor	379
13. Isis.....	389
14. Filiația maternă și zeițele-mamă	392
15. Dionysos	397
16. Demeter și Persefona	405
17. Rolul femeii în agricultura primitivă	411
18. Mama grâului și fecioara grâului.....	416

19. Lityerses	431
20. Spiritul grâului înfățișat ca animal	448
21. Zeul mâncat	485
22. Dieta de carne	497
23. Uciderea animalului divin	506
Cartea a III-a: Țapul ispășitor	537
1. Transferul răului	539
2. Țapi ispășitori în Antichitate	568
3. Uciderea zeului în Mexic	582
4. Saturnaliile	601
5. Răstignirea lui Hristos	633
Cartea a IV-a	643
1. Între cer și pământ	645
2. Izolarea fetelor	651
3. Focurile lui Balder	669
4. Sufletul exterior	708
5. Moarte și înviere	738
6. Creanga de aur	746
<i>Mulțumiri .....</i>	<i>761</i>
<i>Bibliografie selectivă .....</i>	<i>763</i>
<i>Index .....</i>	<i>767</i>

Introducere

I

Puține cărți au fost cumpărate de atât de mulți oameni precum *Creanga de aur*. Puține au fost răsfoite cu atâta superficialitate sau au fost greșit interpretate cu atâta seninătate. Este una dintre lucrările fundamentale ale lumii, o piatră de temelie a sensibilității moderne și totuși n-o cunoaștem. Nu ne place să ne citim cărțile esențiale, dar ele ne citesc pe noi, în fiecare zi a vieții noastre. Nu noi am făcut literatura secolului XX, ci invers. Dacă vrem să ne cunoaștem mai bine, la literatură trebuie să ne întoarcem.

Bunicii noștri, într-o bună măsură cititori mai sânguincioși decât noi, au avut o altfel de problemă. Pentru ei, de la bun început, volumul lui Frazer avea o reputație îndoielnică. „Dacă seamănă cu ceea ce scrii dumneata, atunci nu e o carte nici sigură, nici potrivită pentru a fi aici“, i-a spus bibliotecarul-șef tânărului dramaturg Sean O’Casey care, într-un moment de curiozitate specifică vârstei adolescenței, o ceruse în Dublin. La vremea ei, *Creanga de aur* era genul de carte care se citea sub pătură, la lumina unei lanterne. Când a apărut prima ediție, în 1890, parcă o stare febrilă a cuprins lumea literară. Oamenii își trimiteau scrisori, formulate în zvonuri insistente. Rapiditatea și amploarea acestei reacții nu sunt nici astăzi surprinzătoare. Întrucât *Creanga de aur* este o carte periculoasă care își păstrează abilitatea de a tulbura. Și atunci — ca și acum — era o lucrare care, în esență, pune la îndoială atitudini culturale dobândite. Rareori se întâmplă ca astfel de autori să fie receptați favorabil, necritic, în rândul publicului larg. Dacă statu-quoul este conservator, sunt numiți liberali. Dacă se declară liberali, sunt numiți reacționari. Însă efectul unor asemenea etichetări nejustificate este de a-i tenta adesea pe cititorii mai puțin creduli să citească textul interzis.

Unul dintre subiectele tratate de Frazer în cartea de față este acel fenomen straniu, bine cunoscut în societatea victoriană, deși botezat după un obicei obscur al locuitorilor insulei Tonga, numit tabu. Pe Frazer l-a interesat, printre altele, întrucât era conștient că foarte adesea cărțile sunt tabu, la fel cum sunt și cuvintele, uneori și gândurile. De asemenea, era conștient că, în anumite cercuri, religia este un subiect tabu, fie printre cei care o consideră un domeniu

de necercetat, fie printre cei care o resping prea ușor. Frazer nu făcea parte din niciuna dintre aceste categorii. În schimb, era un om profund fascinat de religie, incapabil să adopte vreuna dintre credințele dogmatice. La sfârșitul secolului al XIX-lea, oamenii ca el erau numiți adesea liber-cugetători. Pentru Frazer, cel mai potrivit răspuns la o astfel de dilemă era să răspândească lumina în locurile întunecate: să investigheze sursele religiei și, astfel, cauzele originare ale tabuului.

Tabuurile sunt îngrădiri în jurul culturilor, stâlpi indicatori pentru provincialitate, definiții ale apartenenței și ale locului. Toți le prețuim, pentru că ele ne informează — fie prin incluziune, fie, dimpotrivă, prin excluziune — despre cine suntem. Prin urmare niciun tabu nu e mai sacrosanct decât acela care ne certifică diferența și nicio idee mai ofensatoare decât noțiunea de a pune pe picior de egalitate moștenirea noastră cu a semenilor având tabuuri diferite. Frazer cunoștea acest pericol, cum știa și puterea de a încălca un tabu. Societatea victoriană abunda de tabuuri care îi informau pe membrii săi despre identitatea lor. Și societatea creștină era plină de tabuuri care îi asigurau pe adepți că erau deținătorii unei credințe unice și revelate. Victorienilor nu le plăcea să li se spună că existau și alte societăți ale căror tabuuri aveau aceleași origini ca și ale lor sau că înclinația de a crea tabuuri era comună tuturor ființelor omenești și că tocmai mijloacele menite să le impună diferența îi făceau pe toți asemenea. Creștinilor victorienii nu le plăcea să li se spună că și alți oameni au religii, că multe dintre aceste religii pun accent pe ideea sacrificiului. Nici nu se simțeau bine aflând că sacrificiul putea fi uneori explicat ca magie sau că magia aceea stătea probabil la rădăcina multor lucruri pe care ei le prețuiau. Toate aceste aspecte erau sugerate în cartea lui Frazer. Echivalențele stabilite între fapte aparent atât de diferite erau tabuuri; ca să le descoperi, în 1890 sau în preajma acestui an, citeai *Creanga de aur*.

La sfârșitul secolului XX, antropologia și analizele critice au devenit obsedate de ideea de *l'autre*, celălalt. Era un concept care părea atât de firesc pentru Frazer, încât nu prezenta prea mare interes. La sfârșitul veacului trecut, consideram asemănarea dintre noi de la sine înțeleasă și cercetăm pe furiș diferențele. Victorienii, dimpotrivă, își considerau alteritatea de la sine înțeleasă și sondau egalitatea în zone interzise. Prin urmare Frazer era mult mai puțin interesat de alteritate decât era de asemănare. Preocuparea sa i-a adus necazuri, de vreme ce majoritatea victorienilor erau convinși de propria alteritate și chiar se mândreau cu ea. Ideea că, pentru a cita una dintre formulările lui Frazer, toți oamenii aveau „o similaritate esențială” era, într-o oarecare măsură, amenințătoare pentru gândirea victoriană. Așa se explică proasta reputație a studiului comparativ

de cultură și credințe al lui Frazer, când l-a publicat prima oară, în 1890. Așa se explică și reacția bibliotecarului-șef la cererea insistentă a lui Sean O'Casey.

II

Subiectul preocupărilor lui Frazer este studiul comparativ al culturii, un domeniu în care era bun cunoscător, întrucât avea el însuși rădăcini culturale adânci și investigase îndelung contextele culturale ale altora. Prin urmare a dorit să aducă într-un întreg unitar experiența, investigația, viața și lecturile sale. Ca să vedem cum a reușit acest lucru, trebuie să aflăm câte ceva despre el.

James George Frazer s-a născut la sfârșitul lui 1854, într-un apartament micuț din Brandon Place, Glasgow — un oraș căruia întotdeauna avea să-i rămână devotat —, situat la câteva străzi distanță de farmacia unde lucra tatăl lui. Faptul că Anul Nou era ziua lui de naștere se poate sau nu să-i fi influențat speculațiile ulterioare stăruitoare despre riturile Anului Nou în multe țări, inclusiv Scoția, unde el credea că, la origini, sărbătoarea trebuie să fi căzut pe 1 noiembrie, începutul anului celtic, Halloween fiind astfel Ajunul Anului Nou, când stafiele și demonii sunt izgoniți pentru a se asigura prosperitatea de-a lungul următoarelor câtorva luni. În căminul confortabil, pios al familiei Frazer, riturile acestea primordiale probabil păreau foarte îndepărtate. Tatăl era harnic, scrupulos, econom (a scris un scurt tratat despre condeie); mama, Katherine Frazer, născută Bogle, romantică, excesivă, înclinată să țină ample disertații despre istoria familiei sale. Neamul Bogle, susținea ea, avusese legături cu familia regală Stewart. Patronimicul Bogle apare cu destul de mare regularitate în istoria Caraibelor, de când Robert Bogle, în secolul al XVIII-lea, a emigrat în Indiile de Vest, unde a pus bazele unei plantații de trestie-de-zahăr. Un tiz al său, Moses Bogle, apare mai târziu drept cap al răscoalei din Morant Bay, Jamaica, în 1865; împreună cu celălalt nume legendar din istoria Caraibelor, „L'Ouverture“, Bogle a supraviețuit până recent în denumirea uneia dintre cele mai prospere companii de presă a negrilor. Bogle, așadar, au fost călători: unul dintre frații lui Robin, George Bogle, a ajuns în India și a devenit atât de îndrăgît de Warren Hastings, încât a fost trimis cu o misiune diplomatică în Himalaya, unde l-a vizitat pe Teshu Lama — a fost unul dintre primii englezi care au pășit vreodată pe solul tibetan. Relatarea acestui episod de către Bogle însuși, retipărită în timpul vieții lui Frazer la solicitarea familiei

sale, a fost una dintre sursele pentru teoria mesagerului sau a țapului ispășitor; un colier ornat, un dar de la Teshu Lama pentru strămoșul lui din secolul al XVIII-lea, era păstrat ca moștenire de familie în casa uneia dintre numeroasele mătuși Bogle ale autorului.

Astfel de povestiri despre locuri și epoci îndepărtate circulau prin casa copilăriei lui Frazer, împreună cu reminiscențe mai recente despre rolul jucat de înaintașii săi în istoria ecleziastică a Scoției. Ninian Bannatyne, unchiul lui Frazer din partea mamei, l-a secondat la comanda mișcării răzvrătiților pe Thomas Chalmers, când a ieșit indignat de la Adunarea generală a Bisericii Scoției din Edinburgh, în 1843, pentru a întemeia așa-numita Biserică Liberă a Scoției. Plecaseră în sălbăticie, renunțând la salariu și statut, devenind un exemplu de curaj moral și independență a spiritului — ceea ce Frazer părea să aprecieze întotdeauna. Reverendul Bannatyne locuia în Old Cummock, unde, în copilărie, Frazer obișnuia să-l viziteze: și-l amintea firav, blajin și meticulos și, oricât de necopt era Frazer, observarea aceasta de aproape a credinței și a consecințelor ei i s-au întipărit în minte, până când, ani mai târziu, simpatiile lui au trecut vehement la polul opus de religia pe care o cunoscuse și o prețuisese când era mic. Supuși doctrinelor Bisericii Libere, membrii familiei erau cumpătați, sânguincioși în îndeplinirea îndatoririlor religioase, dar niciodată fanatici. Se rugau acasă în fiecare seară, la biserică de mai multe ori duminica, respectau riguros Ziua Domnului. În ciuda prejudecăților noastre actuale, o astfel de educație n-avea nimic opresiv. Momentele de distracție, aparent destul de gălăgioase, se iveau mereu. Una dintre fotografiile memorabile ale tânărului Frazer, publicată în biografia lui Ackerman, a fost făcută la casa de vacanță a familiei de la Gareloch, mai sus de Glasgow, și îl înfățișează târându-se într-un tunel încadrat de iederă, de parcă ar fi fost prins într-o escapadă amoroasă. O fotografie ulterioară, făcută la Cambridge, îl arată în chip de Sherlock Holmes într-un laborator alături de un prieten, imitându-l pe Watson în postura unui savant care se preface că bea acid cu paiul. Mai târziu, când a fost copleșit cu onoruri, Frazer a adoptat o înfățișare oarecum solemnă, dar umorul nu lipsește din cărțile lui. În ocazii mai rare, își făcea apariția chiar și în viața lui socială: avea un comportament specific, minunat, aproape insesizabil, de a ridiculiza oamenii pretențioși. În conversație, ireverența și tactul lui erau adesea greșit înțelese de cei cu gândire lipsită de imaginație. Frazer nu era niciodată formal și, în ciuda impresiei pe care o lăsa adesea, nu era niciodată aspru.

Lui Daniel Frazer îi mergea bine afacerea cu farmacia, îndeajuns ca James să poată fi trimis la mai multe școli particulare și apoi să fie înscris, potrivit

obiceiului pe atunci larg răspândit în Scoția, la universitatea locală, respectiv la Glasgow. La școală, a primit solide cunoștințe de latină și greacă, ceea ce i-a prins bine la debutul în activitatea academică. La universitate, a primit o educație mult mai cuprinzătoare decât ar fi beneficiat la vreo altă instituție de la sud de graniță, studiind filosofia cu John Veitch, latina cu George Gilbert Ramsay și fizica cu Wiliam Thomson, mai târziu lord Kelvin. Aceste studii au pus fundația operei vieții lui. Cursurile de filosofie l-au familiarizat treptat cu marile figuri din tradiția epistemologică scoțiană, cu scepticismul ei caracteristic și mai ales cu David Hume, al cărui *Treatise of Human Nature* (*Tratat despre natura umană*), unde investighează sursele credulității omenești, avea să formeze planul de ansamblu al analizei credinței umane din *Creanga de aur*. Latina și greaca i-au asigurat accesul la o gamă largă de izvoare clasice, utilizate mai târziu pentru a conferi o adâncime istorică argumentației sale (într-adevăr, și *Creanga de aur* începe cu o problemă clasică). Știința i-a dat o metodologie, o claritate și o bază de logică inductivă pe care avea s-o folosească ulterior cu mult succes. Fizica de la sfârșitul secolului al XIX-lea, predată de Kelvin, profesorul lui Frazer, era profund pesimistă în privința viitorului, părere însușită și de Frazer. Un anume pesimism filosofic, o aglomerare a norilor în jurul soarelui muribund se infiltrează în momentele de decădere din *Creanga de aur*. Și aceasta tot de la Kelvin și din Glasgow a învățat-o Frazer.

Familia era înclinată spre afaceri, dar Frazer voia să fie un erudit. În zilele acelea, o diplomă de la universitatea scoțiană nu era totdeauna considerată suficientă. Prin urmare, oricât de bine era deja pregătit Frazer, a fost trimis la sud de graniță, pe temeiul că era de preferat să urmeze una dintre vechile universități englezești. În primul rând, se recomanda Oxfordul și, ca viitor antropolog, ar fi avut multe de învățat aici: Oxfordul îl avea pe Edward Burnett Tylor, quakerul iconoclast a cărui lucrare, *Primitive Culture*, urma să-i stârnească interesul lui Frazer pentru domeniul etnografic. Îl avea pe Friedrich Max Müller, ale cărui teorii despre originea limbajului, respinse de Frazer într-un final, în mod clar mergeau în paralel cu cele propuse de el ca stând la originea culturii. Curând avea să-l aibă și pe Andrew Lang, un compatriot scoțian foarte interesat de folclor, a cărui atitudine față de Frazer, în ultimii săi ani de viață, a oscilat între ipostaza de discipol fervent și cea de contestatar iritat și iritant (Frazer l-a iertat, așa cum a procedat întotdeauna cu criticii săi). Dar Oxfordul îi avea și pe *tractarieni* și acoliții lor — catolicii sau, mai rău, anglo-catolicii —, iar calvinistul Daniel Frazer nu voia să aibă nimic de-a face cu aceștia. Prin urmare James s-a îndreptat spre Trinity, la Cambridge, ca să studieze cu asiduitate clasicii — toate scrierile lui Herodot

în greacă, toată opera lui Virgiliu în latină — până când, trei ani și jumătate mai târziu, și-a prezentat prima sa lucrare — disertația de absolvire, publicată ulterior — și din momentul acela și-a asigurat aproape incontestabil viitorul de erudit.

Dar Frazer rareori a ales soluția ușoară, chiar dacă primii lui pași par convenționali. Calea către o carieră universitară trecea printr-o bursă universitară. Frazer s-a așternut sârguincios pe treabă și a produs un comentariu succint și spiritual al dialogurilor lui Platon. În timp ce redacta lucrarea, lua trenul spre Londra câteva zile pe săptămână, pentru ca, în cele din urmă, să se prezinte la examenul de intrare în Barou, probabil pentru a-l împăca pe tatăl lui, care se îndoia că fiul ar fi putut trăi dintr-o simplă bursă. Dar Frazer și-a obținut bursa și prin urmare a rămas în universitate, cu mintea încărcată de informații și etajerele ticsite de cărți. (Peste câțiva ani, a trebuit să fie mutat din Great Court, căci, sub greutatea cărților strânse, podeaua amenința literalmente să se prăbușească, iar el să ajungă în încăperile de dedesubt. Potrivit lui Lady Frazer, podeaua se adâncise la mijloc ca o pânză de corabie.)

În această atmosferă blândă și tradiționalistă, Frazer a petrecut douăzeci de ani de viață ca profesor rezident, până când, căsătorindu-se, a fost obligat să-și găsească altă locuință. Era un om care înțelegea regulile, iar predilecția lui pentru convenții sau pentru ceea ce am putea numi, cu sentimentalism, „tradiție“ pare să-l fi înzestrat minunat pentru a înțelege convențiile altor societăți. Știa că regulile sunt fondate pe ritualuri, care, la rândul lor, consacră credințele magice. Regulile sunt considerate sacrosancte nu pentru că indivizii sunt rigizi, ci pentru că sunt expresia unor credințe esențiale pentru concepția unei societăți despre om, univers și locul omului în univers. Frazer credea, de-a dreptul cu pasiune, că faptele au consecințe, convingere reflectată și în temele cercetărilor sale. Aborigenul stă pe o colină în centrul Australiei salutând zorii cu o lumânare aprinsă întrucât este sigur că soarele va răsări mai puternic, datorită gestului său. Și, cu toate că am putea considera actul lui naiv sau absurd, atașamentul nostru nu mai puțin înflăcărat la alte obiceiuri asemănătoare ne obligă măcar să-l înțelegem. Lumea este fondată pe cauză și efect. Când o cauză dată își face apariția, niciunul dintre noi nu-i poate discerne pe loc consecințele. Totuși miopia noastră nu ne împiedică să acționăm pe baza ipotezelor întemeiate pe cea mai optimistă formă de determinism. Toate acțiunile bazate pe calcul sunt, prin urmare, acte de credință.

Frazer știa toate aceste lucruri instinctiv, dar avea nevoie de un cadru în care să le demonstreze. Inițial, prin prisma tezei sale încă inedite, părea să devină filosof de profesie. În caietele sale găsim note filosofice, intercalate cu speculații

de drept antic, domeniu în care Frazer se inițiasse prin scrierile lui Henry Maine și John Ferguson M'Lennan. Întâlnim, de asemenea, meditații despre originea limbajului. La un moment dat, chiar pare să fi pornit pe calea unei forme elementare de lingvistică semiotică („Limba este un sistem de semne“, notează el cu creionul pe spatele unei bibliografii redactate în grabă, intitulată „Cărți de citit“). Dar, în 1883, de Paști, neștiind ce să facă în vacanță, a acceptat invitația psihologului James Ward de a-l însoți într-o călătorie pe jos prin Spania, unde Ward, printre altele, i-a împrumutat un exemplar din *Primitive Culture* a lui Tylor. Efectul a fost instantaneu. Prezentarea tematică a superstițiilor din întreaga lume, convingerea lui Tylor că mare parte din comportamentul modern constă într-o serie de ecouri supraviețuitoare din epocile trecute, analiza explicită și sceptică a teologiei liturghiei ca un soi de magie modernă l-au captivat pe Frazer de la bun început. Întors la Cambridge, s-a dedicat unei lecturi mai sistematice, încă în căutarea unei teme. În toamnă, a avut loc o altă întâlnire vitală, cu William Robertson Smith, lector de arabă la dioceza Lord Almoner, recent înlăturat de la Catedra de studiu al Vechiului Testament, din academia Free Church din Aberdeen, din cauza pledoariei lui pentru utilizarea metodelor critice în studiul Bibliei. În lipsa unui colegiu potrivit pregătirii lui, Smith se instalase la Trinity, în așteptarea unei burse disponibile în altă parte. Smith tocmai fusese numit redactor-șef al celei de-a noua ediții a *Enciclopediei britanice*, pentru care îi ceruse lui Frazer să contribuie cu niște articole despre clasici, precum și cu două studii fundamentale despre „Totem“ și „Tabu“. Ambele texte aveau să conducă, în cele din urmă, la două cărți: „Totem“, la volumașul *Totemism* (1887), reluat și extins ulterior în lucrarea vastă *Totemism and Exogamy* (1910); iar „Tabu“, la *Creanga de aur*.

III

Frazer a început să scrie la această a doua carte în 1889. Dar, mai înainte, a trebuit să se pregătească îndelung. Deja studiasse în profunzime clasicii și se impregnase de bazele istorice ale dreptului, dar nu era de ajuns. Încă de la început, pare să fi avut în minte realizarea unui studiu unic, în care să încorporeze ansamblul culturii și credințelor primitive ale omului, nu a unei prezentări ordonate tematic, așa cum procedase Tylor, ci sub forma unei narațiuni. Prin urmare avea nevoie de două lucruri: un cadru larg de referințe culturale și un *nexus*, un subiect central

de care să le lege. Pentru primul obiectiv, s-a apucat să citească toate relatările despre societățile neoccidentale: articolele din revistele etnografice, memoriile administratorilor coloniali, observațiile misionarilor. În 1887, i-a venit ideea să facă rost de mai multe mărturii, trimitând un chestionar celor care cercetau pe teren, cerând informații despre unele chestiuni specifice: obiceiurile de căsătorie, regulile de succesiune, mit și ritual. Răspunsurile au fost instructive și, prin acest mijloc, Frazer a stabilit o legătură profesională strânsă cu mulți dintre lucrătorii din colonii. Unii dintre ei, precum Canon Roscoe în Uganda și Baldwin Spencer în Australia, au avut o influență crucială asupra gândirii lui.

Dar *nexus*-ul încă îi lipsea. La un moment dat, tabuurile referitoare la diversele tipuri de căsătorii sau de uniune sexuală păreau să aibă un numitor comun, dar curând aceste speculații se risipeau, înlocuite de altele mai promițătoare, până când, în martie 1889, s-a produs scânteia de inspirație, momentul galvanic când *Creanga de aur*, în esența ei, i s-a înfățișat înaintea ochilor minții.

Elementele care s-au înlănțuit pentru a forma germeii operei au fost diverse. În Cartea a VI-a din *Eneida* lui Virgiliu, Enea, după ce a fugit din Troia, se îndreaptă spre Italia, unde va întemeia dinastia regilor care vor domni în cetatea Romei. Pe drum însă, tatăl lui, Anchise, moare și Enea îi face o vizită Sibilei, în grota ei de la Cume, astăzi golful Neapolelui, și o întreabă dacă îl poate ajuta să intre în Infern ca să-și vadă tatăl. Sibila se îndoiește: puțini au pășit pe calea aceea și au rămas în viață, dar, dacă e hotărât, atunci trebuie să-și ia un fel de protecție cu el. Urmează apoi un fragment care, în traducerea lui William Pitt din 1743, spune astfel:

*But since you long to pass the realms beneath,
The dreadful realms of darkness and of death,
Twice the dire Stygian stream to measure o'er,
And twice the black tartarean gulf explore:
First, take my counsel, then securely go;
A mighty tree, that bears a golden bough,
Grows in a vale surrounded by a grove,
And sacred to the queen of Stygian Jove.
Her nether world no mortals can behold,
Till from the bole they strip the blooming gold.*
(*Aeneid*, vi. 133–9)

(Dar de te mână-ntr-atâta voința și dorul te-alungă
Styxul și-ncolo și-ncoace să-l treci și de dată-ndoită

Tartarul negru să-l vezi, de-ți plac așa fapte nebune,
Iată ce-i zorul dintâi: o creangă cu frunzele de-aur
Crește-n umbrosul copac, și de aur mlădițele-i zvelte,
Sfântă-i Iunonei din iad. Dar codri sălbateci ascund-o
Văi nepătrunse-o-nvelesc în nestrăbătut întunec.
Însă-n adâncul de jos al lumii nu-i chip de-a răzbate
Până nu rupi din copac vlăstarea cu mugurii de-aur.¹⁾

Aceste rânduri și în această traducere au fost cele care i-au atras atenția lui Turner, în 1834, și, inspirat de ele, a creat pictura ce servește drept frontispiciu cărții lui Frazer. Reprezintă legendarul lac Avernus la intrarea în lumea subpământeană. În planul secund, Umbrele mitice dansează în cerc. Dincolo de ele se întinde peisajul italian imemorial, cu crestele împădurite de pini, în timp ce în ultimul moment Turner a adăugat-o și pe Sibila însăși, în prim-plan, ținând ridicată creanga de aur. Chiar pare să fi fost adăugată în ultimă instanță, întrucât, la mai mulți ani după ce tabloul a fost achiziționat, proprietarul a descoperit, consternat, că începuse să se desprindă de pânză, după ce fusese pictată în grabă pe hârtie și apoi lipită pur și simplu pe suprafață. Când Turner a auzit, a dat fuga și a pictat-o din nou, pe locul unde stă acum, cu o faclă în mâna dreaptă și creanga eponimă în stânga.

Ce soi de ramură era creanga lui Virgiliu nu putem ști sigur. Frazer credea că e vorba despre vâsc, cu care Virgiliu o compară, dar în cazul acesta comparația e circulară. Însă interpretarea dată de Frazer picturii și fragmentului din Virgiliu care a inspirat-o ține, în cele din urmă, mai puțin de biologie, cât de un alt pasaj din literatura clasică, necunoscut lui Turner. În secolul al IV-lea, comentând versurile lui Virgiliu, învățatul Servius scria:

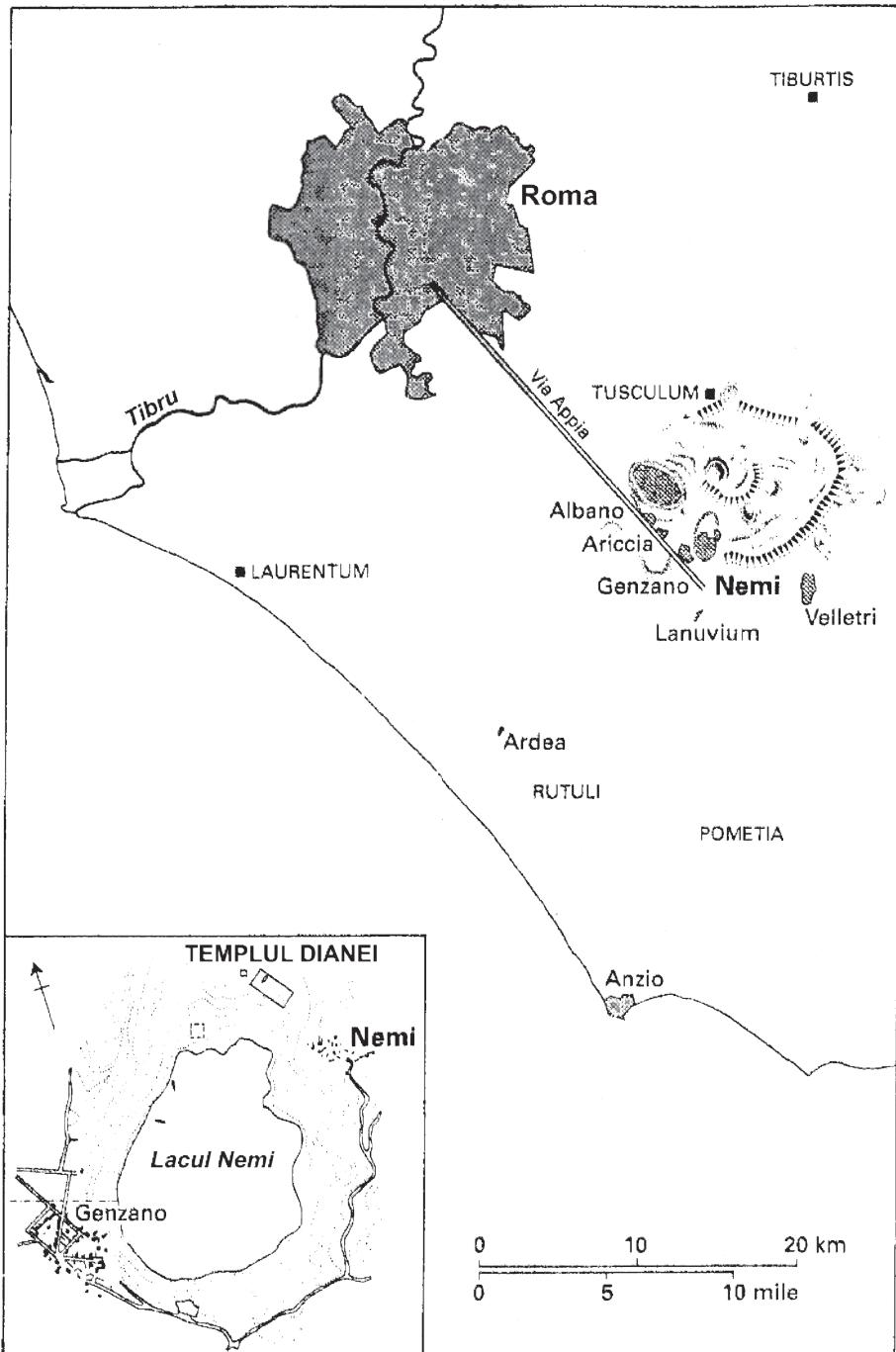
Cei care scriu despre misterele Proserpinei socotesc mistică această creangă, însă zvonurile susțin altceva, și anume că, după ce l-a ucis pe regele Thoas din Taurida, Oreste [...] a fugit cu sora lui, Ifigenia, și, în apropiere de Aricia, a readus statuia Dianei în templul unde se ținea ritul ei. Acolo exista un arbore cu o anumită creangă pe care nimeni n-avea voie s-o atingă — un privilegiu acordat numai sclavilor fugari: oricare dintre ei ar fi putut rupe această creangă, provocându-l apoi la luptă pe preotul templului, și el fost sclav fugar, iar dacă îl învingea, devenea noul preot, comemorând fuga originară.

---

1 Virgiliu, *Eneida*, traducere de George Coșbuc, Univers, București, 1980, p. 193.

Ei bine, acest fragment era mult mai ciudat. Ifigenia fusese dusă în Taurida (actuala Crimeea), după ce tatăl ei, Agamemnon, voise s-o sacrifice ca să-și asigure din partea zeilor vânt prielnic pentru corăbii în expediția contra Troiei. Mai târziu, fratele ei, Oreste, s-a refugiat tot acolo, după uciderea mamei, Clitemnestra, care îl ucisese pe tatăl lor, Agamemnon, drept răzbunare pentru moartea Ifigeniei. Toate acestea erau bine cunoscute, dar destinația fugarului Oreste a fost Aricia, un orășel la vreo douăzeci de kilometri de Roma, pe Via Appia, unde a ridicat o statuie a Dianei (a cărei preoteasă, în Taurida, devenise Ifigenia), iar regula succesiunii la preoție a nou stabilitului cult, înfăptuită după cum am văzut, era extrem de bizară și aproape în egală măsură sugestivă.

De acest pasaj s-a agățat Frazer în 1889, cu atât mai mult cu cât Aricia fusese de curând în atenția presei. În 1885, ambasadorul britanic la Roma, un arheolog amator pasionat, excavase un sit la vreo opt kilometri în sud-est de Aricia, la poalele unei pante abrupte de sub micuțul oraș Nemi (*vezi harta*). Săpăturile confirmaseră legătura cu Diana, fiind găsite mai multe statuete ale acesteia; însă nu se descoperise nicio dovadă a existenței vreunui preot al ritului macabru de succesiune descris de Servius. Mai mulți factori puteau contribui la punerea sub semnul întrebării a autenticității relatării. Cine mai auzise de o succesiune la tron oferită sclavilor și fugarilor? Ce fel de regat era acela care se putea axa pe un copac?

Nemi și împrejurimile sale, înfățișând orașele și triburile Ligii Latine.
 În casetă: localizarea Templului Dianei. (După A.G. MacCormick)

Dar cultul acela existase, Frazer era sigur. În 1889, cu intenția traducerii și publicării ei, studiasse prima carte a călătorilor lui Pausanias, un doctor din Asia Mică, autorul uneia dintre principalele noastre surse de informație despre siturile Greciei antice. La un moment dat, Pausanias vizitează sanctuarul lui Asclepios (Esculap) — zeul grec al medicinei — de la Epidaur, în Pelopones. Descrie mai multe monumente din sanctuar, dintre care unul deosebit de interesant:

Separat de celelalte se află o tăbliță străveche, având o inscripție care declară că Hipolit i-a oferit zeului douăzeci de cai. Oamenii din Aricia spun o poveste care se potrivește cu inscripția de pe tăbliță. Ei istorisesc că Hipolit, ucis de blestemele lui Teseu, a fost înviat de Esculap și că, revenit la viață, a refuzat să-și ierte tatăl, apoi, fără să țină cont de rugămințile medicului, a plecat la Aricia, în Italia. Aici a domnit și i-a consacrat zeiței Artemis un altar, unde, până în zilele mele, preoția zeiței este prețul victoriei într-o luptă unu la unu. Competiția nu e pentru oamenii liberi, ci numai pentru sclavii care au fugit de la stăpâni.

(Pausanias, II, 27. 4)

Aici, dacă vreți, era atestarea ritului, dar ceea ce i-a atras atenția lui Frazer a fost expresia „până în zilele mele”. Pausanias scrisese în secolul al II-lea. Afirmatia lui, dacă era adevărat, constituia o șocantă confirmare că acest cult nu era doar un mit, chiar dacă Hipolit, eroul principal în fragmentul de mai sus, era un personaj mitic. Hipolit e relevant pentru că, la un anumit nivel, cultul pare să fi implicat caii, care figurează în numele lui (din grecescul *hippos*) și de care a fost sfârtecat. Una dintre cele mai ciudate trăsături ale sanctuarului de la Nemi era că, din nu se știe ce motiv, caii fuseseră interziși, dar de faptul că sanctuarul existase Frazer nu se îndoia. Cu ajutorul lui Pausanias putea fi sigur și că, departe de a fi o simplă amintire atavică, el se păstrase și de-a lungul perioadei clasice, sub domniile lui Iuliu Cezar și Caligula, că amândoi se scăldaseră aici, la o aruncătură de băț de vilele bogaților patricieni, și, în zilele cele mai prospere ale imperiului, dădeau fuga ca să se distreze pe malul lacului Nemi.

Toate acestea pot părea o notă de subsol la literatura clasică și încă una minoră, însă nu din acest motiv a prețuit-o Frazer. În martie 1889, cerceta volumele dense ale culegerii lui John Pinkerton, *General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels (1804–14)*, când a dat peste o referință la regatul Malabar din sudul Indiei. Alexander Hamilton, care vizitase Malabarul în secolul al XVIII-lea, relatează că, odinioară, la fiecare doisprezece ani, raja sau regele era obligat să renunțe la domnie, până ce ritul succesiunii se transformase într-o

luptă armată în care regele, ajutat de soldații din garda lui, era teoretic forțat să-și apere regatul împotriva oricărui nou pretendent. Așadar acesta era un rit foarte asemănător celui din Aricia, însă mult mai recent. Oare ritul din Aricia și cel din Malabar aveau la origine aceleași credințe? Dacă așa stăteau lucrurile, Frazer avea aici o fundație pe care își putea înălța structura referitoare la societățile primitive, modul lor de organizare și filosofii lor de viață.

Totuși este important să ne dăm seama că subiectul lui Frazer nu este atât India de Sud, cât Roma antică. Pentru el, acestea nu sunt decât două exemple ale unui fenomen mult mai vast și mai profund: principiile intelectuale după care oamenii primitivi se conduceau în comunitate. Lucrarea lui Frazer poate părea o culegere de ritualuri și obiceiuri. În realitate, este foarte diferită: o carte despre gândirea umană și legăturile pe care le face, de regulă. Dacă Frazer își începuse activitatea de cercetător ca filosof, orientarea lui spre antropologie, în 1883, n-a fost atât de radicală cum ar părea în zilele noastre. De la studiul naturii gândirii umane, făcuse pur și simplu un pas înapoi pentru a-i examina istoria. Tocmai pentru că gândirea umană, de-a lungul diverselor culturi și epoci — mai ales fiindcă se formase pe baze religioase și magice — arăta anumite constanțe, a devenit posibilă generalizarea de tipul celei care l-a fascinat pe Frazer. Și tocmai pentru a examina perfecționarea acestor procese universale de gândire și diversele lor maniere de a se exprima în diverse locuri și epoci și-a scris el cartea.

IV

Curând, a fost suficient de încrezător pentru a aborda un editor. La 8 noiembrie 1889, îi scria lui George Macmillan:

O să termin peste puțin timp un studiu despre istoria religiei primitive. [...] Asemănarea dintre obiceiurile și concepțiile sălbaticilor și doctrinele fundamentale ale creștinismului e frapantă. Însă nu fac nicio referire la acest paralelism, lăsându-i pe cititori să tragă singuri concluziile, într-un fel sau altul. (B.L. Add. Ms. 55134)

Macmillan a acceptat, iar textul, suficient pentru a umple două volume, generos spațiate, a ajuns la tipografia R. & R. Clark din Edinburgh. Conștient

că e pe cale să lanseze o carte cu mare priză la public, Frazer l-a bombardat pe Macmillan cu scrisori. Niciun aspect al cărții nu putea fi lăsat la voia întâmplării: coperta trebuia să fie verde și să poarte un desen Art Nouveau elegant, bazat pe motivul vâscului; corpul de literă trebuia să fie gros și clar; o reproducere a picturii lui Turner trebuia inclusă ca frontispiciu. Frazer era grăbit; voia să plece în Grecia ca să-și continue studiul despre Pausanias. Astfel, în martie, șpaltul era citit și expediat, iar Frazer pornea într-o extenuantă expediție, mergând, și scriind, și observând — ceruse ca exemplarele lui de autor să-i fie trimise prin poștă la Atena. Abia când s-a întors în Anglia a descoperit că scrisese ceva neobișnuit: un bestseller academic.

Succesul nu fusese neprevăzut. De la bun început, Frazer voise o carte care să poată fi citită de orice neinițiat. Avea o temă de larg interes, se exprima bine, punea întrebări profunde fără să se indigneze mai întâi; surprindea umorul și curiozitatea timpului său. De altfel, *Creanga de aur* era structurată oarecum ca un roman de mistere sau ca un roman polițist. Ca un Conan Doyle, își păstra rezolvarea până la final. Și la fel ca în cazul unui roman polițist: „Mi se pare foarte greu să rezum esența cărții”, îi scria Frazer lui Macmillan, „fără a dezvălui ceea ce aș putea numi intriga“.

Intriga aceasta se desfășura pe două niveluri. Mai întâi, era o adevărată descâlcire a „ghemului“ bine înfășurat în jurul ritualului din Nemi, deși, mai mult decât atât, era o expunere a modelului de credințe profund înrădăcinate, lesne de observat în numeroase culturi în diverse perioade ale istoriei. Această cosmologie sau metafizică străveche se poate rezuma astfel: în fiecare an, natura moare. La fel și oamenii își pierd puterile și apoi mor. Aceste evenimente sunt strâns legate între ele, iar forța care le unește este magia. Magicienii sunt oamenii care cunosc aceste procese; utilitatea lor este aceea că pot interveni. Uneori, magicienii înșiși sunt regi, dar, în orice caz, acești regi, în care este investită o bună parte din energia comunității, sunt capabili să dirijeze procesele. Numai că și regii se îmbolnăvesc și mor, și atunci totul este în pericol. Există în ei o forță a energiei care, dacă slăbește din pricina bolii sau a morții, va slăbi pe toată lumea odată cu ei. Totuși forța le transcende și este transferabilă de la un individ la altul. Odată ajunși în perioada lor de slăbiciune, dacă regii pot fi constrânși să-și abandoneze puterea, atunci ea poate fi transmisă altui recipient uman care să-i asigure supraviețuirea.

Frazer a căutat prin istorie pentru a găsi exemple de regi care, la sfârșitul unei perioade determinate, erau obligați să renunțe la autoritatea lor sau să